

А.Г. ВЕНГЕР

УДК94(475) "1918-1939"

РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СХІДНИХ ВОЄВОДСТВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В ГАЛУЗІ ШКІЛЬНИЦТВА НА ПОЧ. 20- Х. РР. ХХ СТ.

В статті розглянуто особливості політики Польщі на початку 20-х рр. ХХ ст. в галузі шкільництва на східних землях. Визначено основні напрямки її реалізації в українських та білоруських громадах.

Ключові слова: освіта, школа, українці, білоруси.

В статье рассмотрены особенности политики Польши в области школьного образования в восточных землях. Определены основные направления ее реализации в украинских и белорусских общинах.

Ключевые слова: образование, школа, украинцы, беларусы.

The article considers peculiarities of Poland policy in school education in the early twenties of the twentieth century in eastern lands. The article defines the main concepts of its realization in Ukrainian and Byelorussian communities.

Key words: education, school, Ukrainians, Belorussians.

Проблеми національної політики є реальністю сучасного життя багатьох країн, від її грамотної реалізації залежить як внутрішньополітична ситуація в країні, так і міжнародна в цілому. Одним з важливих елементів підтримки національної ідентичності є освіта рідною мовою, забезпечення чого є обов'язком кожної держави. Ці хрестоматійні істини пройшли складний та довготривалий процес формування: від теоретичних засад до практичного втілення. Прикладом такого формування може слугувати Друга Річ Посполита.

Метою даної статті є визначення особливості реалізації національної політики в галузі шкільництва в східних воєводствах Польщі в 20–х рр. ХХ ст.

Проблеми розвитку освіти у Польщі у міжвоєнний період знайшли відображення у багатьох публікаціях, прикладом яких можуть слугувати: Л. Алексієвець [1], Л.

Зашкільняка і М. Крикуна [7], Захожого З. [6], В. Ярового [14], та ін.

Джерельною базою роботи є нормативно-правові документи та законодавчі акти: Ризький мирний договір 1921 р. [8], статті Конституції Польщі 1921 р [20], та постанови про шкільництво міністерства Віросповідань та народної освіти [15, 16].

Наступну групу джерел складають запити білоруських та українських послів до Сейму [4, 10], де на конкретних прикладах: закритті шкіл, звільненні вчителів за національною ознакою, накладання штрафів на батьків за відвідування дітьми національних шкіл, продемонстровано реалізацію національної шкільної політики польських урядів.

Ще одну групу джерел складають матеріали періодичної преси, переважно української газети "Діло" [5, 9, 11, 12, 13], де представлена серія статей про стан

національного шкільництва, опубліковані листи батьків з розповідями про конкретні випадки порушень прав громадян на національну школу. В цілому джерельна база є репрезентативною та дозволяє розкрити поставлену мету.

Після закінчення I Світової війни, розпочалось правове оформлення устрою світу, що воював. Не виключенням стала й новостворена Польща, однією з особливостей якої стала поліетнічність. Декларуючи принципи гуманізму, країни – переможці піднімали питання стосовно захисту прав національних меншин в новостворених державах, в тому числі й в Другій Речі Посполитій.

Договір про захист прав національних меншин став інтегрованою частиною угод між Польщею, країнами – переможцями та Німеччиною. Він складався із 12 статей, які торкалися як національної політики Польщі, так і гарантій Ліги націй перед національними громадами по їх виконанню.

Статті з 2 по 8 ставали (відповідно до угоди) елементами загального права, тобто мусили ввійти до конституції і жодна постанова Сейму чи місцевих органів не могли їм суперечити. Статті з 3 по 6 були присвячені громадянству та правам громадян Польщі. В них уряд Польщі виступав гарантом прав та свобод всіх мешканців Польщі. Право громадянства мали особи, що на момент отримання Польщею незалежності перебували на її території. При виїзді громадян з країни дозволялось брати будь – яке рухоме майно. Польща зобов'язувалась дотримувати права всіх громадян, не оглядаючись на їх віру мову та національність. Що ж стосується мови, то гарантувалось використання громадянами Польщі будь – якої мови.

Мовна пільга в сфері освіти поширювалась на приватні навчальні заклади, засновані на кошти самих національних громад. В 9 статті йшлося про гарантію викладання окремих предметів мовою національних громад, за наявності в школі дітей з непольських родин.

Відповідно до статті 8, польські громадяни, що належали до національних громад, мали право організувати культурні установи, проте фінансування з державного бюджету не обговорювалось. В 10-11 статтях зазначалось, що єврейська громада має за територіальну одиницю самоуправління общину, але чіткого пояснення, що це таке не приводилось.

12 стаття встановлювала нагляд Ліги націй за виконанням Польщею зобов'язань в сфері захисту прав національних меншин [3].

Ще одним міжнародним договором, в якому піднімалась проблема захисту національних меншин, став Ризький мир [8], підписаний в 1921 р. Сьома стаття цього договору була присвячена захисту українського, білоруського та російського населення в Польщі та польського в Росії, Україні та Білорусії. Гарантувалось дотримання всіх прав та свобод для східнослов'янського населення в області освіти, віросповідання .

Східні креси, де мешкали переважно українці та білоруси, на відміну від західних, де культурний вплив мала німецька громада, стали на початку 20-х рр. полігоном з “механічного виробництва” поляків, шляхом фальшування результатів перепису та форсованою полонізацією. Подібні заходи були необхідними для легітимізації влади на цих територіях передусім в очах світової спільноти, так як наявність більшої кількості поляків на цих теренах автоматично збільшувала права Другої Речі Посполитої на ці землі.

На момент встановлення кордонів Другої Речі Посполитої на її теренах вже існували школи. Вони не склали єдиної державної системи, оскільки у кожній з частин Польщі була шкільна система країни – держательниці. Тому на перших порах існування польської держави доцільно говорити про шкільну інерцію, яка природно зберігала всі попередні риси освіти .

В 1919 р. було прийнято декрет про обов'язкове навчання у семирічній школі

[15], та підготовку вчителів [16]. У Конституції 1921 р. були прописані основи загальнодержавної шкільної політики: „В межах загальної школи навчання є обов’язковим для всіх громадян Польщі (ст. 118), що навчання в школах є безкоштовним (ст. 119) [20].

В силу особливостей історичного розвитку регіону (русифікації з боку Російської імперії, та часткової українізації в Австро-Угорській) шкільна система в східних воєводствах, як і по всій країні, не була єдиним цілим. Найбільш прогресивною в плані національної школи була Східна Галичина, де до 1918 р. існували українські школи, які мали власну традицію викладання. В решті частин східних воєводств національні (українські, білоруські) школи були відсутні до революції 1917 р., після якої розпочалось відкриття національних шкіл на базі раніше існуючих російських. З моменту інкорпорації цих територій до складу Польщі розпочалось переслідування національного шкільництва. Це було обумовлено тим, що так звані східні народи - українці та білоруси розглядалися теоретиками польської держави як потенційний об’єкт асиміляції, а відтак національні школи були перепоною на цьому шляху. До того ж відіграв роль фактор історичної конфронтації між поляками та східними народами, який базувався на принципі домінації польської культури, вважання поляками її взірцевою, а відповідно мова та релігія східних народів сприймалась як другосортна. Тому прояви національної ідентифікації українців та білорусів сприймалися поляками як образа їх власної національної гідності.

Шкільна освіта в східних воєводствах на початку 1920-х рр. стала лакмусовим папірцем національної самоідентифікації населення, тому претензії з боку держави до українських вчителів були здебільшого обґрунтовані, бо національні школи в багатьох випадках дотримувались антидержавної пропаганди, що було пов’язано з ідейною підтримкою та

особистою участю вчителів у визвольних змаганнях, які зазнали поразки. Так, для прикладу, в Східній Галичині на вірність ЗУНР присягли всі українські та більшість єврейських вчителів, польські – відмовились [2, С.1]. В м. Станіславі в приватній українській школі ім. Шашкевича, за даними Львівської шкільної кураторії, дев’ять з дев’яти вчителів були нелояльними до польської держави, до того ж школа прийняла на роботу вчителя Дмитра Макогона, який в Румунії видавав український часопис “Каменяр”, через що мав проблеми з владою і врешті втік до Польщі. Більшість вчителів школи було звинувачено в українському шовінізмі [19, С.16]. Тому реальні підстави для вбачання в національних школах антидержавних осередків були, до того ж влада побоювалась, що можуть продовжитись національні рухи.

Ліквідація національних шкіл проходила декількома шляхами. Перший – перепідготовка учителів національних шкіл, яка складалась із проходження курсів польської мови. В 1921 р. до Кракова на курси було вивезено 240 білоруських вчителів, яких там тримали більше року, як зазначали депутати Білоруського сеймового клубу: “в пом’якшеному концентраційному таборі” [9, С.4]. Вчителів національних шкіл висилали на роботу до корінної Польщі, а на їхнє місце присилали польських, які не знали ні української ні білоруської мови.

Другим, найбільш радикальним, було закриття шкіл. На білоруських землях з моменту приходу польської влади і до 1922 р. було закрито 101 школа [9, С.4], в Галичині 681 школу [13]. Місцеве українське та білоруське населення, не бажаючи навчати дітей в у польських школах, неодноразово зверталось до шкільних інспекторів з вимогою відкрити національні школи [9, С.5]. Керуючись законом про обов’язкову освіту, місцеві органи влади накладали штрафи на батьків, діти яких не відвідували школи, в розмірі 25 злотих на одну родину. Наприклад, на початку 1923 р. мешканці містечка Скидень Гродненського уїзду подали, за

сприяння депутата С. Барана, шкільному інспектору прохання та вирок громади про необхідність відкриття в містечку початкової білоруської школи. Натомість відкрито польську, до якої білоруських дітей збирали за допомогою штрафів, грошові штрафи накладали навіть на тих батьків, які відправляли своїх дітей на навчання до єдиної в області білоруської школи в м. Гродно [4, С.139].

Активний наступ на національні школи – їхнє відверте нищення викликав масу обурення населення, яке загрожувало заворушеннями. Для пом'якшення ситуації уряд пішов на кроки, щоб з одного боку заспокоїти місцеве населення, а з іншого продовжити обраний курс.

Куратор Львівського шкільного округу у березні 1923 р. видав циркуляр, яким впроваджувалась вимога на печатках, свідоцтвах і інших документах та у шкільній науці вживати виключно слово руський замість прийнятого слова український. Розпорядженням від 23 жовтня 1923 року куратор ліквідував назву “українська школа” і ввів назву “руська школа”. Подібний характер мав циркуляр цього ж куратора від 12 вересня 1923 року, а також від 30 жовтня 1923 року, які рекомендували, щоб урядовою мовою в усіх українських школах була польська мова.

Для більш лояльної полонізації українських та білоруських шкіл уряд вирішив піти шляхом утворення двомовних шкіл. Такий крок переслідував дві мети. З одного боку населення долучалось до польської мови, що було природною необхідністю, адже продовження подальшого навчання, ознайомлення з пресою, літературою загальнодержавного значення було можливим завдяки знанню польської мови. З іншого боку, це було складовою частиною політики полонізації. Закон містив позиції, за якими для відкриття національної школи необхідно було 40 заяв від батьків дітей, але якщо при наявності таких заяв паралельно подавались заяви на польську мову викладання, то школа

автоматично ставала двомовною. Проте викладання рідною мовою велось на уроках праці, малювання і т.п. [17, 18]. Даний закон давав можливість створювати двомовні школи у більшості випадків, до того ж наявність заяв не гарантувала відкриття національної школи, оскільки рішення залежало від волі шкільного куратора.

Таким чином особливістю шкільної політики польського уряду на Східних кресах було те, що вона реалізовувалась в декількох напрямках. З одного боку поширювалась мережа навчальних закладів, що підвищувало освітній рівень населення. З іншого боку вона була направлена на обмеження кількості національних шкіл, що обумовлювалося як антидержавними настроями частини учителів та місцевого населення, так і необхідністю уніфікації освітнього простору. Найбільш прийнятною стала модель утративістичних шкіл, яка дозволила отримувати білінгвічну освіту, яка відповідає історичним реаліям часу.

Посилання.

1. Алексієв Л. М. Реформа шкільної освіти і розбудова вищої школи Польщі у міжвоєнний період (1918-1939 рр.) / Л. М. Алексієв // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієва. – Тернопіль. – 2003. – Вип. 1. – С. 207–211.
2. Виказ учителів всіх шкіл народних і виділових повіту Станіславського з поданням їх службового характеру, віку, релігії, народности, чи служив при українській армії, чи склав присягу. – Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІ-ФО) – Ф. 270. – оп. 1. – спр. 47.
3. Гушин А. В. Польша и защита национальных меньшинств по международному и внутреннему праву 1919–1934 гг.: Дис. ... канд. ист. наук.: 07.00.03 / А. В. Гушин. – Москва. – 2003.
4. Запрос депутатов Белорусского Клуба Господину Министру Религиозных Исповеданий и Народного Просвещения по делу о белорусской школе в местечке Скиделе, Гродненского уезда, и о денежных штрафах, налагаемых на белорусское население за то, что оно не посылало своих детей в польские школы. // Запросы белорусских послов в Польский Сейм 1922–1926. – Минск, 1927.
5. Зразок польщення українських шкіл // Діло. – Ч. 7–8 вересня 1922.

6. Захожай З. І. Боротьба за українську освіту в Східній Галичині в 20–30-х рр. XX ст. / З. І. Захожай // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2002. Вип. – 63-64., С. 62-63.
7. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів 2002.
8. Мирный Договор между Россией и Украиной, с одной стороны, и Польшей – с другой. 18 марта 1921 г. // Ольшанский П. Н. Рижский мир. – М.: Полтиздат, 1969.
9. Недоля українського шкільництва // Діло. – Ч. 24 – 5 травня 1923.
10. Спешное предложение депутатов Белорусского Клуба по делу о преследовании белорусской школы // Запросы белорусских послов в Польский Сейм 1922 – 1926. – Минск, 1927.
11. Польський похід проти української школи // Діло. – Ч. 10. – 18 вересня 1923.
12. Українська дитина без школи і науки // Діло – Ч. 33 – 12 листопада 1922.
13. Українська школа гине // Діло – Ч. 32 – 11 листопада 1922.
14. Яровий В. І. Історія західних та південних слов'ян у XX ст. / В. І. Яровий. – К., 1996.
15. Dekret o obowiazku szkolnym II Dziennik Praw Panstwa Polskiego. // Dz Pr PP, 1919, nr 14, poz. 147.
16. Dekret o ksztawceniу nauczycieli szkol powszechnych w Panstwie Polskiem II. // Dz Pr PP, 1919, nr 14, poz. 185.
17. Do wezystkich Rad Szkolnych Powiatowych w Welopolsce. – ДАІ-ФО. – Ф. 270. – оп. 1. – спр. 52.
18. Raporty w sprawie przydolowan do ralizacji nowej ustawy szkolnej kresowej o jozyku nauczania. – ДАІ-ФО. – Ф. 270. – оп. 1. – спр. 267.
19. Powiatowa Komenda Policiji Panstwowej w Stanislawe w sprawie szkoly prywatnej im. Szaszkiewicza w Stanislawoie. – ДАІ-ФО. – Ф. 2. – оп. 14. спр. 2.
20. Ustawaz dnia 17 marca 1921 roku. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1921, nr 44, poz. 267.